

TESTAMENT VAN DE PERS

“Dit is het boek dat u al zou hebben als u iedere keer dat u in de krant iets las waarvan u dacht: dat moet ik bewaren, dat ook gedaan zou hebben. Maar u deed het niet en daarom is dit het boek dat altijd al miste, geselecteerd door een journalist die omziet in verwondering. Het is niet een boek om in één keer uit te lezen, maar om regelmatig ter hand te nemen. Om dan met instemming of verwondering en soms met verontwaardiging nog eens te lezen hoe er in de krant gedacht en geschreven werd. Het biedt een gevarieerd, soms verwarrend, soms ontluisterend, maar steeds interessant tijdsbeeld.”

- Piet Hein Donner, oud-minister van Justitie, SZW en BZK

“Klaas Salverda opent met dit krantenboek een schatkamer van het cultureel erfgoed die nog maar voor een beperkt deel door digitalisering ontsloten is. Zijn reis door de krantengeschiedenis is ook een reis door het afwisselende landschap van de journalistiek, met goed gekozen momentopnamen uit een verloren tijd. Ze verdiepen het inzicht in politieke, sociale en culturele ontwikkelingen die ten grondslag liggen aan de democratie en de rechtsstaat. Met de aan deze fundamenteën van de samenleving gekoppelde waarden en normen. In die zin gaat van het boek de oproep uit, de traditie van de vrije journalistiek, ongeacht de verschijningsvorm, voor de toekomst veilig te stellen.”

- Joan Hemels, emeritus hoogleraar communicatiewetenschap, in het bijzonder communicatiegeschiedenis, aan de Universiteit van Amsterdam

“Wie van ‘faits divers’ houdt, kan zijn hart ophalen aan dit boek, waarin ze meer dan rijkelijk, maar wel uiterst overzichtelijk worden opgedist.”

- Ton Elias, ex-parlementair journalist en tegenwoordig mediawoordvoerder VVD in de Tweede Kamer

TESTAMENT VAN DE PERS

Klaas Salverda

Eburon
Delft 2016

*Opgedragen aan Jellemanntje,
met wie ik er later graag over had gesproken*

www.testamentvandepers.nl

ISBN 978 94 6301 051 1

Uitgeverij Eburon
Postbus 2867
2601 CW Delft
tel.: 015-2131484
info@eburon.nl / www.eburon.nl

Vormgeving: Textcetera, Den Haag
Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag
Foto omslag: NvhN / Jelte Homburg

© 2016 KLAAS SALVERDA. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

INHOUD

WOORD VOORAF	11
--------------	----

INLEIDING EN VERANTWOORDING	15
-----------------------------	----

HOOFDSTUK 1. DE MAKERS VAN HET NIEUWS	21
---------------------------------------	----

Waarom eigenlijk journalisten?	21
Aan kranten geen gebrek	22
Een krantlezend land	22
Advertenties mogen van journalisten	23
Nog zes landelijke dagbladen	23
Kranten	24
<i>Landelijke dagbladen</i>	24
<i>Fusie en persconcentratie</i>	39
Tijdschriften	43
Televisie en 'nieuwe' media	45
Alternatieve 'pers'	55
Journalistieke waarden	60
Persvrijheid	64

HOOFDSTUK 2. LANDEN EN STATEN: EUROPA	71
---------------------------------------	----

België	71
Duitsland	72
DDR: Voormalig Oost-Duitsland	73
Verenigd Koninkrijk	76
<i>Engeland</i>	76
<i>Noord-Ierland</i>	77
Frankrijk	79
Griekenland	80
Italië	81
Oostenrijk	82
Zwitserland	83
Spanje	83
Portugal	85
Sovjet-Unie	85
Albanië	90
Hongarije	90
Joegoslavië	91
Polen	93

Roemenië	96
Tsjechoslowakije	97
Wapenbeheersing en Oost-West	99
Europese Unie	114

HOOFDSTUK 3. LANDEN EN STATEN: BUITEN EUROPA 125

Afrika	125
Angola	125
Centraal-Afrika	126
Ethiopië	127
Nigeria	128
Oeganda	128
Rhodesië	129
Zuid-Afrika	131
Amerika	139
Noord-Amerika	139
Verenigde Staten van Amerika	139
Zuid-Amerika	149
Argentinië	149
Cuba	154
Suriname	156
Midden-Oosten	162
Israël en Palestijnen	162
Egypte	171
Libanon	172
Iran	173
Irak	176
Azië	181
West-Azië	181
Turkije	181
Oost-Azië	182
China	182
Japan	187
Noord- en Zuid-Korea	188
Zuidoost-Azië	190
Vietnam	190
Cambodja	192
Filipijnen	194
Zuid-Azië	195
India	195
Afghanistan	197
Verenigde Naties	200
Universele Verklaring van de Rechten van de Mens	206

HOOFDSTUK 4. POLITIEK EN OPENBAAR BESTUUR	209
Internationaal	209
Nationaal	213
<i>Parlementaire democratie</i>	213
<i>Burger en bestuur</i>	214
<i>Bestuur en staat</i>	218
<i>Partijdemocratie</i>	219
<i>Rechtsstaat en rechtsorde</i>	223
<i>Extremisme</i>	226
Politieke partijen	230
<i>De grote vier: CDA</i>	230
<i>De grote vier: PvdA</i>	243
<i>De grote vier: VVD</i>	260
<i>De grote vier: D66</i>	263
<i>Kleinere christelijke partijen</i>	268
<i>Links van de PvdA</i>	274
<i>Rechts van de VVD</i>	286
Open rond het Binnenhof	292
<i>Tweede Kamer</i>	292
<i>Voorlichters</i>	297
<i>Pers en politiek</i>	300
<i>(Te) dicht op elkaar</i>	301
<i>Het beeld wint</i>	303
HOOFDSTUK 5. HET OUDE NEDERLAND	309
Altijd die oorlog	309
Monarchie en koningshuis	314
Beeld van Nederland	326
Nederlanders zelf	328
Overleven in Amsterdam	331
Ruimtelijke ordening	334
Verkeer en vervoer	340
Natuur en milieu	343
Energie	349
Bevolkingspolitiek	352
Armen rijk	358
Verzorgingsstaat	364
Economie en arbeid	368
Relaties	380
Euthanasie	384
Kinderen en opvoeding	387

Verslaving	391
Criminaliteit	393
Politie en justitie	400
Politiek terrorisme	403
Sociale bewegingen	410
<i>Kraakbeweging</i>	410
<i>Vrouwenbeweging</i>	417
Minderheden	425
<i>Gastarbeiders</i>	427
<i>Minderhedenvraagstuk</i>	429
<i>Asielzoekers en illegalen</i>	432
<i>Integratie</i>	433
Tijdgeest	435
Toekomstdenken	445

HOOFDSTUK 6. DE NIEUWE EEUW 449

Asiel- en vluchtelingenbeleid	452
<i>Nationaal</i>	452
<i>Europees</i>	455
Multicultureel Nederland	459
Verwante religies	466
Christendom en islam	468
Islam	474
Fundamentalisme en radicalisering	479
Moslimterrorisme	490
Islamitische staat	494
Bepalende gebeurtenissen	501
<i>11 september</i>	501
<i>Moord op Pim Fortuyn</i>	508
<i>Moord op Theo Van Gogh</i>	517
<i>Aanslag Charlie Hebdo</i>	520
<i>En toen en toen</i>	522

HOOFDSTUK 7. HET VERGETEN GELOOF 527

Rooms-katholicisme	535
Protestantisme	543
Kerken	549
Christelijk geloof	557

HOOFDSTUK 8. SLOT	565
Deze tijd	565
In kort bestek	573
Hoofdstuk 1: De makers van het nieuws	573
Hoofdstuk 2 en 3: Landen en staten	573
Hoofdstuk 4: Politiek en openbaar bestuur	574
Hoofdstuk 5: Het oude Nederland	575
Hoofdstuk 6: De nieuwe eeuw	578
Hoofdstuk 7: Het vergeten geloof	580
Hoofdstuk 8 tot hier: Deze tijd	582
Visie	584
Veel succes	584
Goed voedsel	585
Excellente verhalen	585
Zelfcorrectie	586
Curiositeit	586
Actie actie actie	587
Voorbij het cynisme	588
Richtingaanwijzers	588
Publieke functie	589
Stroomversnelling	590
Gedeeld kader	590
Tien geboden	591
Pleidooi voor wereldethos	591
Universele mensenrechten	592
Alles kan stuk	594
Epiloog	596
Dank	597
En verder...	602
Over de auteur	603
Geraadpleegde literatuur	604

WOORD VOORAF

Rode draad

Het Fonds voor Bijzondere Journalistieke Projecten, waar ik in de voorbereiding van dit boek contact mee had, vindt het te prematuur om ‘nu al’ het testament van de pers te schrijven. Daarnaast hecht het eraan dat je als auteur in een gedegen opzet vooraf aangeeft wat de ‘rode draad’ is van je verhaal. Ik had niet meer dan een omvangrijk krantenarchief over 40 jaar, keurig ingedeeld naar onderwerp, en een voorlopige hoofdstukindeling, die overigens in praktijk ook de definitieve is geworden.

Het probleem waar ik in de voorbereiding van dit boekwerk door de begrijpelijke vraag om een rode draad mee worstelde, is dat er niet per definitie een heldere draad of doordachte opzet in de geschiedenis zit. Daar is zij te weerbarstig en te onvoorspelbaar voor. Bovendien zijn er wie weet wel een heleboel rode draden. Als je vanuit journalistiek perspectief de eigentijdse en recente geschiedenis onderzoekt, in dit geval via een stapel kranten, doe je het onderwerp, de lezer en jezelf tekort als je al op voorhand de *plot* van het verhaal kent.

Ik wist van tevoren niet wat de uitkomst van mijn nieuwsgierige zoektocht door het recente verleden zou worden. Zeker, absolute onbevangenheid bestaat niet. Elke kaart, hoe blanco ook, wordt zodra je aan een verse oude krant of stuk daaruit begint, mede gekleurd door alles wat je al in je leven hebt meegekregen en opgevangen. Het is de kunst om je bewust te zijn van het stelsel van ideeën – of noem het voor mijn part ideologie – dat jouw kijk op de wereld kleurt. Dat geldt eens te meer voor vakbekwame journalisten.

Een zoektocht over de rommelzolder van onze geschiedenis naar ons eigen verleden uit de krant van nog maar kort geleden. Dat is het eigenlijke doel van dit boek. Gedurende het eindeloos bladeren en lezen heb ik me door twee vragen laten leiden: wat stónd er eigenlijk in de krant en: waar stonden die kranten voor?

Door een zekere thematisering en een tamelijk nauwkeurige chronologie, waarover meer in de inleiding, kwamen uit de kluwen die de ruwe dagelijkse beschrijving van wat er gebeurt in kranten en tijdschriften vormt, de rode draden vanzelf naar boven. Ik hoefde ze er uiteindelijk alleen nog maar uit te trekken. Het verhaal – maar misschien vindt u het wel net zo leuk om alleen fragmenten te lezen – vertelt zichzelf. Mijn collega’s uit het prachtige vak van de ‘ouderwetse’ journalistiek tekenden het dichtbij en veraf allemaal op. *That’s all*. Zo lijkt het althans, op het eerste gezicht. Want als je die stukjes achter elkaar zet en ziet gebeurt er iets bijzonders, voorbij het papier.

Leeswijzer

De opbouw van dit boek is als volgt. In hoofdstuk 1 staan de makers van het nieuws centraal. Het vertelt waar een beetje redactie elke dag voor staat en over de afwegingen die zij maakt. Het gaat in dit hoofdstuk om hún kijk op het nieuws, hun werk en journalistieke waarden.

Als u bij uitstek in Nederland geïnteresseerd bent, kunt u daarna meteen door naar hoofdstuk 4. De hoofdstukken 2 en 3 beschrijven respectievelijk de landen en staten in Europa en die daarbuiten, althans een stukje uit de selectie die krantenredacties maakten. Bijzondere aandacht is er voor de wapenwedloop tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, met West-Europa daartussenin. En voor de Europese Unie.

Buiten Europa kijken we naar landen in Afrika, Amerika met onder meer de VS als het machtigste land ter wereld, het Midden-Oosten en Azië. Het slot van deze hoofdstukken behandelt koepelorganisatie de Verenigde Naties en elementaire mensenrechten.

Hoofdstuk 4 gaat over politiek en openbaar bestuur. Het begint nog over de grenzen heen, maar behandelt vooral de ‘oude politiek’ in eigen land. Met aandacht voor het veelstromenland van de partijen die ons in de parlementaire democratie vertegenwoordigen en voor het politieke bedrijf op het Binnenhof als al dan niet de navel van de wereld. Met daarop aangesloten het concubinaat van pers en politici.

Hoofdstuk 5 brengt het ‘oude Nederland’ in kaart. Van ‘altijd nog die oorlog’ tot een land keurig opgedeeld in beleidsterreinen. En van de eerste kennismaking met politiek terrorisme, de opkomst en neergang van sociale bewegingen en de ‘eerste rijksgenoten van overzee’ tot en met het minderhedenvraagstuk. Beelden van anderen over Nederland plus het denken van Nederlanders over zichzelf en de toekomst.

In hoofdstuk 6 de ‘nieuwe’ eeuw. Met een multicultureel Nederland, een voor zover dat lukt Europees asiel- en vluchtelingenbeleid en veel aandacht voor verwante religies, fundamentalisme en radicalisering. Voorts bepalende gebeurtenissen als 9/11, de moord op Pim Fortuyn en twee jaar daarna die op Theo van Gogh, en meer recente aanslagen.

Het oude, vrijwel vergeten geloof is het onderwerp van hoofdstuk 7. Naar denominatie, als instituut Kerk en vanuit ‘geloof, hoop en liefde’.

Het slothoofdstuk 8 bestaat achtereenvolgens uit een weergave van (de geest van) de huidige tijd, waarnemingen en conclusies uit de eerdere hoofdstukken en een stukje eigen visie. Met daarbij de uitnodiging om vooral uw eigen denkbeelden hiernaast of tegenover te stellen.

Ik dank het papier dat ook voor mij zo geduldig was. En dank alle schrijvers en journalisten die alles opschreven. Zeker ook de denkers en duiders onder hen. In die zin wil dit boek een ode zijn aan de ‘oude’ journalistiek en journalistieke professie, hoelang die ook nog zal bestaan.

Voorlopig hebt u hier – vrij naar *Gerard Reve* – in boekvorm de krant in handen die alle kranten overbodig maakt. De rest van het nieuws staat wel op het internet, of googelt u maar.

's-Gravenhage, voorjaar 2016

Klaas Salverda

Eigenlijk is er aan niets anders behoefte dan aan grote, platte stenen in de rivier van de tijde met zijn daverende stroomversnellingen. Stenen als rustplaatsen bij het oversteken.

Dr. Anne van der Meiden, Stroomversnelling toch welvaren, De Haan Unieboek 1975

INLEIDING EN VERANTWOORDING

De tijd is onverbiddelijk. We gaan vooruit met een snelheid van één seconde per seconde. Achteruit kan niet.

Het is bijna niet meer voor te stellen, maar tot voor kort snelde het nieuws ons vooruit. Journalisten zetten het enigszins stil door er één keer in de 24 uur een krant van te maken. Als abonnee kon je het aldus bijeen vergaarde nieuws raadplegen en doordénken.

Nieuws is nu de hele dag door beschikbaar. Op alle mogelijke manieren. Op het moment dat ik dit schrijf zijn in de Amerikaanse staat Virginia net verslaggeefster *Allison Parker* en cameraman *Adam Ward* doodgeschoten. Dat gebeurde voor het oog van de kijkers in de uitzending terwijl ze buiten live een interview afnamen.

We dachten altijd dat papieren kranten wel blijven, maar niets is minder waar. Kranten hebben hun langste tijd wel gehad. Sommigen geven wat over is nog een jaar of tien. Dan is het gedaan met de 'dodebomenmedia'.

De krantenwereld heeft het ongekend zwaar. In de periode 2011 tot en met 2014 liep de totale gedrukte oplage terug van 3 miljoen naar 2,6 miljoen exemplaren. Verdergaande analyse van Consultancy.nl toont aan dat alleen al de vier grotere Nederlandse krantentitels – De Telegraaf, Algemeen Dagblad, de Volkskrant en NRC Handelsblad – in veertien jaar tijd meer dan 800.000 abonnees verloren. Dat komt bij elkaar neer op circa 40 procent van hun betaalde oplage.¹

Was wäre ich ohne dich
Freund Publikum?
All'mein Gedanken Selbstgespräch
All'mein Empfinden stumm.

Uit: dr. H.J. Prakke, *De samenspraak in onze samenleving*, Assen 1957.

Das war einmal

Vroeger was de krant een meneer en het instituut krant absoluut koning. 'De dagbladjournalisten bepaalden wat er in de krant kwam te staan, want het was immers hun vak om dat te doen, soms zelfs hun roeping', schrijft marktonderzoeker Leon de Wolff. Zij selecteerden het nieuws en bepaalden de aanpak 'op grond van hun persoonlijke voorkeuren, die van hun collega's en

1 Zonder auteursnaam, 1,4 miljoen Nederlanders betalen voor digitale krant, website Consultancy, 29 september 2015.

van de nieuwsbronnen met wie ze grote delen van de dag en de avond doorbrachten. Dat was vroeger.²

Hetzelfde geldt voor tijdschriften die tientallen jaren de publieke opinie mede bepaalden. Nu zijn er nog welgeteld vier tijdschriften die meer dan 10 procent van de bevolking bereiken: de Kampioen, Libelle, Donald Duck en Veronica Magazine. De opiniebladen van weleer halen bij elkaar geen 2 procent van de tijdschriftenoplage meer.

Intussen is de digitale generatie geen kind meer. Uit recent onderzoek onder Britse media-gebruikers – Groot-Brittannië was toch ook een behoorlijk krantlezende natie – blijkt:

- Digitaal is nu ook onder de oudste groep van 75 jaar en ouder doorgedrongen.
- Onder de jongere groep overtreft digitaal print en televisie. In de groep 16-44 jaar is digitaal veruit het meest dominante medium. Onder de groep 16-34-jarigen, de volgende generatie, komt print al niet meer voor. Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid zal deze generatie zich ‘nooit meer druk maken over kranten en tijdschriften, eerder over smartphones en computer’.
- Televisie en radio worden trouwens ook steeds minder belangrijk.³

Natuurlijk zullen er nog wel kranten overblijven. Het laatste krantenverslag zal nog wel even duren. Maar door hun dalende oplagen bereiken zij niet meer de letterlijk en figuurlijk kritische massa. Er blijven steeds minder lezers over. Die ontwikkeling en het gelijktijdige enorme functieverlies zijn niet tegen te houden. De keerzijde – of noem het uitdaging dan wel noodzaak – is dat de publieke gedachte- en meningsvorming andere wegen zal moeten vinden. Daarin speelt het medium wel degelijk een rol. Praten en twitteren gaan een stuk sneller dan schrijven en met een drukpers vermenigvuldigen. Als je vroeger (al) een mening had, en een bijdrage wilde leveren aan de gemeenschappelijke gedachtevorming, ging je die eerst verwoorden in een opinie. Daar ging behoorlijk wat tijd overheen. Tegenwoordig wordt in minder dan geen tijd een beetje mening in maximaal 140 tekens neergezet en moet je in de eerste plaats opvallen om gezien en gelezen te worden. Iets in een krant opschrijven heeft weinig zin meer.

Wat las u al die jaren?

Als u het gevoel hebt dat er met dit boek een koffer vol informatie over u wordt heen gekieperd, weet dan even dat u het als krantenlezer al lang tot u hebt genomen (en vermoedelijk alweer grotendeels bent vergeten). U hebt het dus allemaal al gezien. Het is oud nieuws, zo lijkt het. Ik heb het alleen netjes op een rij gezet en de stukjes aan elkaar gebreid. Als beeldfragmentjes, ogenschijnlijk zonder samenhang, die bij elkaar een film vormen. Als losse woorden die met elkaar een boek vormen.

Dit is misschien wel het eerste boek zonder auteur. Ik las 40 jaar 300 dagen gemiddeld 2 kranten met een omvang van gemiddeld 36 pagina's per dag. En 40 jaar lang 50 weken 2 tijdschriften

2 Leon de Wolff, *De krant was koning*, Uitgeverij Bert Bakker 2005.

3 Denis Doeland, *Het einde van kranten en tijdschriften is nabij*, op: digitaleconomics.nl

met zo'n 60 pagina's. Bij elkaar meer dan 1 miljoen pagina's. Dat lijkt indrukwekkend. Maar menig lezer – u dus – zal in een dergelijke tijdspanne net zoveel hebben geconsumeerd. Het verschil is misschien dat ik, voordat de krant bij het oud papier belandde, er iets meer mee deed. Ik knipte en bewaarde 40 jaar lang, stopte de stukken in allerlei mappen, die in dozen op zolder belandden. Die rijgen zich nu aan elkaar tot een selecte geschiedenis die min of meer hedendaags en in elk geval recent kan worden genoemd.

Post onvoorzien

De geschiedenis kent meer kijkers dan zieners. Zoals er ook maar weinig journalisten met profetische gaven (zullen) zijn. Toch schreven zij bij uitstek geschiedenis. Door erbij te zijn, voor- aan te staan en erover te schrijven, al was en is het op dat moment vaak nog zonder verband of zonder wetenschap van de sequentie, laat staan van wat nog volgt. 'Voorspellen is moeilijk, vooral als het om de toekomst gaat. En het wordt lachwekkend wanneer de voorspelling eenmaal voltooid verleden tijd is', zegt prof. dr. Abram de Swaan over de instorting van het Sovjet-rijk die nog vlak voordat dát gebeurde onder de post *onvoorzien* viel.⁴

Welke uitleg er ook bij kwam, iedere krant afzonderlijk bood elke dag weer een wereld in fragmenten. Hoewel niet bewust van opzet, is het aardige en interessante dat, als je de stukjes achter elkaar leest, je bijna vanzelf lijnen in de geschiedenis begint te zien; en uiteindelijk hier en daar zelfs verbanden. Zo krijg je vat op je eigen geschiedenis. Hoewel dat niet een vooropgezette bedoeling is geweest, werd dat uiteindelijk de kracht van dit boekwerk.

Het gaat daarbij niet zozeer om de personen of grootheden, maar om wat ze in het publieke denken en het denken van collectieven zeggen en denken. Het draait dus niet zozeer om feiten (data) en figuren (de mensen die iets zeggen), maar om wát men ziet, denkt, hoopt, verwacht, veracht, verafschuwt of met droge ogen durfde te beweren.

Collectief denken

U leest de vrucht van een zoektocht naar wat mensen dachten, naar de geest en het karakter van collectief denken. Want als het goed is staat een opinieleider – die trouwens ook politiek leider kan zijn – niet alleen, maar wordt diens gedachtegoed gewild en gedragen door een meerderheid van wat we maar even de volksgemeenschap noemen.

Door honderden citaten in dit boek volgen we dat denken. Het lijkt zelfs alsof we erin mee-gaan, al is dat niet de bedoeling geweest. Daarvoor is het aantal vensters dat in dit boek wordt opengezet ook te groot. Maar u zult zich er op bepaalde vlakken vast mee identificeren of misschien wel tegen afzetten. Ik wil u uitnodigen met aanvullingen te komen op www.testamentvandepers.nl, en daarmee het verhaal af te maken.

4 Prof. dr. Abram de Swaan, Een nieuw concert met veel slagwerk en dissonanten, in: de Volkskrant 29 juni 1991.

Want hoe was, al terugbladerend, eigenlijk uw eigen leven? Hoe volgens u het sámen leven? Waarover en in welke periode hebt u zich – terecht of onterecht, maar in elk geval begrijpelijk – zo druk gemaakt? En wat hebben we daar nu nog aan?

In het beste geval zouden we kunnen nagaan wat al hetgeen achter ons ligt, ons aan kennis en motivatie oplevert om dingen te verbeteren en de wereld toch of nog een beetje mooier te maken. Want als je lijnen in het verleden ziet, kun je die misschien ook wel naar de toekomst trekken.

Het veronderstelt wel de bereidheid om, als die er zijn, lessen te leren uit de geschiedenis. Het kan, zie het enige stukje onder Portugal, zelfs een anatomische les zijn van een patiënt die lang ingevroren was.

Daarbij speelt altijd mee in hoeverre de notie en de waarneming en argumentatie van toen nog geldig zijn. Twee voorbeelden, beide van wat oudere datum:

De wereld gaat dansende ten onder

Het is de tijd van brood en spelen. Als bij de oude Romeinen. Het is de tijd van oververzadiging. De ‘beschaving’ is zoover gevorderd, dat de dansen en de muziek van de onbeschaafde, heidensche negers worden geïmporteerd. En toen dat niet voldoende meer was, het gaat hollend naar den afgrond, haalde men de negers en negerinnen zelf die zoo goed als naakt dansen op het tooneel te Den Haag en Rotterdam.

Waarna de commentator met instemming een uitlating van dr. Van Aalst, president van de Nederlandsche Handelsmaatschappij, citeert: ‘Ik geloof dat de wereld dansende ten onder gaat.’

Niks tegen buitenlanders, maar...

‘Ik heb tegen de buitenlanders zelf hoegenaamd geen bezwaar, ik waardeer ze juist om de offers die ze brachten. Maar wat ik ernstig betreurt, is dat de afspraken onder tafel zijn geveegd. Toen de buitenlanders kwamen, is vastgelegd dat hun verblijf hier een tijdelijk karakter droeg; dat bleek wel uit de bepaling dat hun gezinnen niet mochten overkomen. Vervolgens begon de werkloosheid op te dringen, maar in plaats dat men ze toen met een behoorlijke premie het land heeft uitgeholpen, zei de regering: blijf maar en haal je gezin hier naar toe. Op die manier heeft ze welbewust de werkloosheid bevorderd.’

U wilt weten wie dit hebben gezegd, of tenminste uit welke hoek het kwam, want anders is een mening niet interessant en kunt u zich er niet over verbazen, aan storen of – wie weet – alsnog mee instemmen. Het eerste dateert uit 1926 en is van de commentator van *De Spiegel*, jarenlang een weekblad van christelijke signatuur, lange tijd in handen van een gereformeerde uitgever, en bedoeld ter ontspanning voor christelijke gezinnen.

Het tweede is van de grote staatsman dr. Willem Drees, vier keer minister-president na de oorlog, de man van (eerst de SDAP en later) de PvdA, waarvan hij in de jaren zeventig uit onvrede over de nieuwe radicale koers van de partij zijn lidmaatschap zou opzeggen.

Hadden ze gelijk?

Over de selectie

In een interview uit 2014 met het weekblad Den Haag Centraal zei dichter en schrijver Bart Chabot dat ‘al ons werken en zwoegen en denken en schrijven niet meer is dan een komma op een USB-stick’. Ik vind dat niet zozeer een beklemmende maar vooral troostrijke gedachte. Vooral toen ik me bij de samenstelling van dit boek te midden van duizenden knipsels ervan gewaar werd ergens een streep te moeten trekken.

Ten eerste in het aantal kranten. Als mijn relatief meer citeren uit tot voor kort misschien wel de beste krant van Nederland en uit de Leeuwarder Courant, die tot een paar jaar geleden algemeen werd gezien als een topper in de regionale dagbladjournalistiek, tot grove vertekening heeft geleid, zou u zich tot taak kunnen stellen tot een minstens zo goed alternatief te komen. Beperking geeft zonder meer een zekere maar mijns inziens geen doorslaggevende vertekening.

Daarnaast moest ik een streep in de tijd trekken. Voor veel onderwerpen is dat nog voor de eeuwwisseling. De reden hiervoor is dat met de opkomst van het internet de informatie vanaf die tijd dubbel beschikbaar is. We zitten nu aan het eind van een overgangstijdperk waarin aanvankelijk de krant nog meer dominant was maar vandaag de dag overduidelijk het internet. Digitale media hebben al de overhand. Daarom ligt de nadruk op de jaren waarin het nieuws nog primair om de geschreven pers (en massamedia als de televisie) draaide.

Er is ook een grens aan de omvang van wat je uit een willekeurige krant kunt overnemen. Het zijn in bijna alle gevallen stukjes met citaten. Anders zou dit boek een bundeling artikelen zijn geworden. Dan zou ik gemakkelijk van schending van het auteursrecht beticht kunnen worden. Van plagiaat kan geen sprake zijn. Nog afgezien van de lengte: daarvoor heb ik de geschiedschrijving en de consequent doorgevoerde bronvermelding bij praktisch elk citaat, meen ik, te gedocumenteerd aangepakt. Tenzij het complete boek als plagiaat wordt beschouwd...

Reproductie van de werkelijkheid

Kunstenaar Rob Scholte maakte begin jaren tachtig furore met werk waarin hij heel precies beelden naschilderde en in een nieuwe context zette. Het lijken wel reproducties, zeiden critici. Originaliteit bestaat niet, vond Scholte zelf, en het meest gereproduceerde kunstwerk is ook het belangrijkste.

Ik wil mij als geboren journalist niet op eenzelfde niveau plaatsen als deze kunstenaar, maar kan me erg vinden in zijn gedachte achter de reproductie van de werkelijkheid. Door verzamelde stukjes (want dat zijn het) te selecteren en chronologisch achter elkaar te zetten, voeg je er iets aan toe. Het leerde mij althans iets van: ‘Zo zit de wereld in elkaar.’

Dit nog over de selectie. Naar inhoud gerekend moest elk citaat, de notie en de gedachte(n) daarin geuit, de moeite van het teruglezen waard zijn. Omdat het citaat – om maar een uiterste te noemen – schokt. Of verbaast, ontroert of raakt. Omdat het kleur gaf aan de werkelijkheid. Om wat er veranderd is. Om dingen die we allang vergeten waren of vanwege de perspectieven die ons werden aangereikt. Herkenning, ontrafeling van geheimen of ineens een vergezicht

omdat ineens iets helemaal duidelijk wordt. Bij elkaar zijn het de stukjes waar je gewoonlijk, zeg maar bij het lezen van een krant, wat langer over nadenkt.

Wat springt eruit?

Uw kritiek zal zijn dat ik geen mening heb. Mijn antwoord daarop is dat u helemaal niet op mij – de zoveelste mening – zit te wachten. U kent mij niet en ik doe er niet toe. Maar als u toch wilt horen wat (voor mij) na een zoektocht van 40 jaar het belangrijkste is, verwijs ik u naar het slot-hoofdstuk. Daar trek ik ook conclusies uit de voorgaande hoofdstukken. En laat ik weten wat ik de meest verbazingwekkende verhalen vond en wat volgens mij het meest excellente verhaal/de meest rake notie is.

Maar het is in de eerste plaats aan u zelf om, al teruglezend en -bladerend, na te gaan wat voor u werkelijk belangrijk was, als u terugkijkt. En al lijkt het oud nieuws waar u naar kijkt: welke woorden waren het? En welke woorden zijn het nu, wanneer u om u heen kijkt en, als dat gaat, misschien ook vooruitkijkt?

Het werk dat hier voor u ligt zal u denklijk plezieren, maar misschien ook wel prikkelen of juist irriteren. Mogelijk komt u in dit boek zelfs heel veel oude koeien tegen en is het voor u geen nieuws. In dat geval mag ik u feliciteren. U wist het allemaal al.

Er staat trouwens ook heel veel *niet* in dit boek. Omdat, zoals eerder aangegeven, ik het niet heb gezien. Of omdat ik – nadat ik de (nieuws)waarde niet zag – het onderwerp heb laten zitten en het stukje historie zelfs heb weggegooid.

En er zitten open einden aan. Dat is vaker het geval, wanneer je denkt een dossier of onderwerp te kunnen afsluiten. De laatste jaren kunt u zelf gemakkelijk invullen en hoe het nu is en wat er nu gebeurt weten we wel. Een paar muisklikken en je hebt alles ter beschikking, denken we.

Hoofdstuk 1

DE MAKERS VAN HET NIEUWS

Journalistiek, en schrijven in het algemeen, is het opnieuw rangschikken van (meestal) bestaande woorden. Dat levert overal vandaan een permanente en oneindige stroom berichten, beelden en verhalen op. De kwestie van selectie waar een beetje redactie elke dag voor staat, en de afwegingen die zij daarbij maakt, zeggen iets over hoe zij de wereld ziet en waar zij zelf staat. Dit hoofdstuk gaat over hun kijk op het nieuws, op hun werk en hun waarden. Een combinatie van denken over en het denken van, want in beide gevallen staan – opgetekend uit de geschreven pers – de makers van het nieuws centraal.

Waarom eigenlijk journalisten?

De eerste taak van de journalist is 'werkelijkheidsbeschrijving', aldus het voorwoord op 'Luizen in de pels', jubileumuitgave van de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) ter gelegenheid van 100 jaar journalistiek in Nederland (Amsterdam, 1984). Herman van Run zegt en schrijft het daar zo: 'Het wezen van de journalistiek ligt in het vertellen wat er in de wereld aan de hand is. In de beschrijving wordt gestalte gegeven aan een tijd en nederig op de geschiedschrijving vooruitgelopen.'

Maar hoed u voor een journalistiek met een hoge borst en met een hoge hoed, voorzien van het randschrift 'maatschappij-opziener', haast Van Run zich eraan toe te voegen. Want dat levert niet alleen een bespottelijke aanblik op, maar doet ook de moeilijke vraag rijzen wie de controleur weer controleert.

Oprichter van de Haagsche Post S.F. van Oss sprak vlak na de oorlog na vijftig werkzame jaren als journalist in bevlogen superlatieven. Volgens hem is de journalistiek niets minder dan het volgende: naarmate de journalist voortschrijdt op zijn levenspad wordt het van een vak omwille van de broodwinning allengs een *beroep*, en na verloop van tijd zelfs een *roeping*.

Jan Blokker legde tijdens de feestrede bij het eeuwfeest van de NVJ nog eens uit waarom de journalistiek zich toelegt op de bezigheid van het verzamelen en verspreiden van wetenswaardigheden uit de samenleving: 'Ze doet dat ter wille van een publiek dat wat anders aan z'n kop heeft: dat te druk, te moe of te weinig geïnteresseerd is om het allemaal zelf uit te zoeken.'

En ze doet dat nog maar betrekkelijk kort, zegt hij erbij: 'Zolang de wereld amper verder leek te reiken dan het mensenoog, kon iedereen z'n nieuwsgierigheid bevredigen aan de dorpspomp, op het marktplein of via een enkele vrijwilliger die niet te beroerd was om met een bijzondere boodschap helemaal uit Marathon naar de hoofdplaats te komen hollen.'